

TEKEL İŞÇİLERİNİN VAROLUŞSAL İKİLEMİ: “ÖLMEK VAR DÖNMEK YOK”

Mustafa Kemal Coşkun
Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi

Burcu Şentürk
University of York
Department of Politics

Özet

Bu çalışma TEKEL işçilerinin 78 günlük eylem deneyimleri üzerine bir yorumlama girişimidir. Çalışmada eylem sırasında 35 işçi ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler kullanılmıştır. Sigara üretme hakkının özelleştirilmesi sonrasında TEKEL fabrikalarının kapatılmasıyla sigara fabrikalarının işçileri, işsizlikle ya da daha düşük ücretli ve daha olumsuz çalışma koşullarıyla karşı karşıya kaldılar. TEKEL işçileri güvencesiz çalışmayı kabul etmeleri için gerekli yasal süre tamamlanmak üzereyken harekete geçtiler. Hükümeti bu uygulamadan vazgeçirme mücadelesine başladılar. Eylemin ilk günü polis müdahalesi ile karşılaşmaları belki de kararlı bir eylem sürdürebilmelerinin nedenlerinden biri oldu. Bu eylem sırasında Ankara'nın merkezinde yarattıkları kamusal alan ve kamusal söylem, girmiş oldukları bilinçlenme süreci ve aslında başından beri içinde buldukları varoluşsal ikilem bu makalenin konusu edilmiştir. Makalenin birinci bölümünde TEKEL işçilerinin kendi kavramlarını eylem aracılığıyla nasıl kamusal söyleme dahil ettiklerinin hikayesi anlatılmaktadır. İkinci bölümde eylem pratiğinin onları bir bilinç durumundan diğerine nasıl taşıdığı tartışılmaktadır. Son bölüm ise işçilerin karşılaştığı varoluşsal ikileme vurgu yapmaktadır: Haklarını kazanamamış olmaları nedeniyle TEKEL işçisi olarak yok oldular, ama girdikleri eylem süreci dolayısıyla hali hazırda kazanan onlardı.

Anahtar Sözcükler: Kamusal alan, kamusal söylem, bilinç, sınıf bilinci, direniş

The Existential Dilemma of TEKEL Workers: “Death Before Retreat”

Abstract

This study is an attempt for understanding the TEKEL workers' 78- day protest experience. The main data used in this study is the interviews conducted with 35 workers. Tobacco workers were exposed to lower wages and poor working conditions after the privatization of cigarette production followed by the enclosure of TEKEL factories. TEKEL workers started to take action when the legal period for them to accept the insecure working was about to end up. They struggled for persuading the government to abandon this implementation. Violent attacks of the police forces in the first day of the workers' protest could be considered as one of the reasons for a pertinacious resistance. The topic of this article includes the public sphere in Ankara and the public discourse created by the workers, their consciousness raising process and their existential dilemma which they were in actually from the very beginning of the protest. In the first part of the article how the TEKEL workers articulated their own concepts to the public sphere through the protest is explained. The second part is about the way that protest transformed their consciousness state. The final part emphasizes the existential dilemma that the workers were in. They disappeared as TEKEL workers since they did not retrieve the previous working conditions. However, thanks to the protest experience, they are already the winners of this resistance.

Keywords: Public sphere, public discourse, consciousness, class consciousness, resistance

TEKEL İşçilerinin Varoluşsal İkilemi: “Ölmek Var Dönmek Yok”

Giriş

Yemek yeme biçimimizden ayakkabı alırkenki tercihlerimize kadar gündelik hayatta yaptıklarımızın bütünü, var olan toplumsal sistemin temel aldığı değerlerin, normların kabulüne yönelik düzenlenmiştir. Habermas’ın deyişiyle aynı zamanda bir kamusal alan olan salonu daha düzenli ve temiz tutmamız, özel alan olarak düşünülebilecek yatak odamızı ise dağınık bırakmamız ya da normalde elle yediğimiz bir yemeği başkaları varken çatal bıçak kullanarak yememiz, hayatımızı kendimizin değil başkalarının yönettiğini, bunu da çoğunlukla itiraz etmeden kabullendiğimizi gösterir. Okulun müdürü tek başına koca bir odada oturur, fakat okulda çalışan çoğunluğun sıkış tepiş bir odada bulunması, hatta bu mekanların toplumsal konular arasındaki fiziksel uzaklığı ve otoriteyi koruyacak bir biçimde inşa edilmesi garibimize gitmez ve giderek bize hiyerarşik toplumsal ilişkilerin mantığını öğretir. Yani gündelik hayatımız bir hayat tarzını öğretir, benimsetir ve meşrulaştırır ve bu hayat tarzı ister istemez hegemonik gücü elinde bulunduranların çıkarlarına uygun bir hayat tarzıdır. Gündelik hayat, siyasal alandaki iktidar ilişkilerini haklılaştırır ve yeniden üretir.

Gündelik hayattaki pratiklerimizin ortaya çıkardığı en önemli sonuç, Marx’ın yabancılaşma ya da Lukasc’ın şeyleşme dediği şey, yani toplumsal rollerin ve kurumların ontolojik bir statü kazanmasından başka bir şey değildir. Böylece sistemin bütün kurumları, bütün statüler ve roller değişmez ve değiştirilemez kendilikler olarak algılanır: Evlenip aile kurmak bir doğa yasası ya da insanın doğasında olan bir şey, piyasa ekonomisi insan fitratına en uygun sistem ve elbette ki değişmesi/değiştirilmesi mümkün olmayan bir düzen, ve doğrusu, yaşadığımız hayat, yaşamak için ihtiyaç duyduğumuz üretimin gerçekleştirilmesinde kullandığımız örgütlenme biçimi vb., olabilecek tek

toplumsal hayat, olabilecek tek üretim biçimi olarak sunulur. Toplumu bu türden bir şeyleşme maskesi altından görenler için dünyayı değiştirmek ve dönüştürmek imkansızlaşır. Kısacası gündelik hayattaki pratikler, toplumsal kurumlarla ilişkiler, bu ilişkilerde yerine getirilen roller, *şeyleştirir*. Marx “her şey apaçık olsaydı bilime gerek kalmazdı” derken kastettiği tam da bu olsa gerek.

Ama bu durum hep böyle devam edecek değildir. Kurumların şeyleştirici özelliklerinin parçalandığı dönemlerde, örneğin ekonomik kriz zamanlarında, derin yoksulluğun yaşandığı dönemlerde, geniş halk yığınları ve emekçi kesimler için bir toplumun gerçek yapısının ne olduğu tam tamına algılanmaya başlanır. Tıpkı çok yakın bir zamanda Tunus’ta ve Mısır’da, geçmişte ise Rusya’da olduğu gibi. Bu dönemlerin her birinin şeyleştirme ve mistifikasyon biçimleri elbette ki birbirinden farklıdır, ancak bunları birbirine benzer kılan, sistemin insanlar için bulanıklaşmış yapısının gün gibi ortaya çıkması, yani artık sömürü ve baskı biçimlerinin şeyleşme maskesinin ardına gizlenmesinin olanaksız olmasından başka bir şey değildir. Gündelik hayat ne kadar şeyleştirici olursa olsun, toplumsal ve ekonomik kriz dönemleri bu şeyleştirici yapıların parçalandığı bir ana işaret eder. 1819’da Manchester işçilerinin, 1831’de Lyon ipek dokuma işçilerinin, 1869’da Philadelphia işçilerinin, 1919’da Çinli işçilerin mücadeleleri (bkz. Mason, P., 2010), tarihte bu anlardan en önemlilerinden birkaç tanesi olarak sayılabilir. TEKEL işçilerinin mücadelesinin de bu şeyleştirici yapıları parçalamaya yönelik bir müdahale olarak görülebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışma, TEKEL işçilerinin işlerini kaybetme tehlikesine karşı yürüttüğü 78 günlük mücadelenin kısa bir değerlendirmesini yapmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın asıl veri kaynağını, eylem sırasında 35 işçiyle yapılan derinlemesine görüşmeler ve 78 günlük mücadele boyunca gerçekleştirilen katılımlı gözlemler¹ oluşturmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde TEKEL işçilerinin kendi talep ve söylemlerini kamusal kullanıma açma pratikleri değerlendirilmektedir. İkinci bölüm, sınıf çalışmalarında önemli bir tartışma konusu olan bilinç sorununa eğilmekte ve TEKEL işçilerinin eylemini elde edilen verilerden de yola çıkarak sınıf bilincinin gelişimi açısından tartışmaktadır. Son bölümde ise ister bir hak elde edilsin

---

¹Makalenin yazarları 78 gün süren eylem boyunca işçilerin Ankara Sakarya Caddesinde oluşturdukları ve “TEKEL Mahallesi” ismini verdikleri çadır alanına her gün giderek, TEKEL İşçilerinin gündelik hayatlarını, örgütlenme pratiklerini, tartışmalarını yakından izleme imkanı bulmuşlardır. Bunun yanı sıra, TEKEL İşçilerinin eylemlerinin ve TEKEL Mahallesi’ndeki etkinliklerinin birçoğunda yer almışlardır.

ister edilmesin, hem TEKEL işçileri hem de tüm Türkiye'deki işçiler açısından düşünüldüğünde eylemin kendisinin zaten bir kazanım olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Çalışmada kullanılan yöntemle ilişkin birkaç noktaya değinmekte yarar var. Egemen nitel araştırmalar çerçevesinde mülakat, “bilgi toplayan” araştırmacı karşısında katılımcının pasif bir nesne olarak konumlandırıldığı bir yöntem olarak tartışılrsa da (Oakley, 1981), araştırmacının metodolojik yaklaşımı çerçevesinde “bilgi toplayıcılıktan” kaynaklı gücünü en aza indirgeyecek yöntemlerle sürdürülen birebir görüşmeler hem araştırmacının hem de katılımcıların karşılıklı bir diyalog geliştirilmesiyle yeniden bilgi üretme biçimine dönüşebilir. Zira toplumsal bir durum olarak görülebilecek mülakat deneyimi bağlamsaldır ve aralarındaki güç dengesini en aza indiren araştırmacı ve katılımcı arasındaki diyalog üzerinden oluşturulur (Mason, J., 2002). Bu çalışmanın alan araştırması sırasında gerçekleştirilen görüşmeler, araştırmacının mesafeli bir pozisyonda sorular sorması ve katılımcının cevaplamasının ardından araştırmacının verileriyle alandan ayrılması şeklinde sürdürülmemiş, eşitlikçi, katılımcı ve sağlıklı bir bilgi üretimi için katılımcılar ile araştırmacılar arasında diyalog kurulmasına önem verilmiştir.

İşçilerin bu çalışma boyunca bilimsel bir araştırmaya büyük katkı sunduklarını hissetmeleri, eylem boyunca içinde buldukları değişim ve güçlenme sürecinin küçük ancak göz ardı edilemeyecek bir parçasıdır. Bu diyalogun sürekliliğini ve katılımcıların da araştırmaya dahil olduklarını hissetmelerinin en önemli araçlarından birisi de araştırmacıların gerçekleştirdiği katılımlı gözlemlerdir. Birebir görüşmeler, belli sürelerle dayanan bir bilgi üretme ve edinme biçimiyken, katılımlı gözlemler araştırılan toplumsal durumlara dair daha geniş bir perspektif ve bilgi alanı sağladığı gibi, araştırmacı- katılımcı arasındaki bilgi üretimini doğrudan etkileyen ilişkinin niteliği açısından da önemlidir. TEKEL işçilerinin mücadeleleri boyunca gündelik hayatlarında, eylemlerinde ve etkinliklerinde araştırmacıları sürekli olarak görmeleri, farklı durumlarda karşılaşmaları ve sohbet edebilmeleri, araştırmacı-katılımcı arasında sağlam bir güven oluşturmuştur. Araştırmacı ve katılımcı arasındaki güven ilişkisinin gerek eşitlikçi, katılımcı ve kolektif bilgi üretimi için gerekse nesnel ve güvenilir bilgiye ulaşmak için birincil önemde olduğunu belirtmeye gerek bile yoktur.

Toplumun bir laboratuvar, toplumsal hayatın gerçek öznelerini “araştırma nesnelere” ve araştırmacıyı da her türlü değerden, toplumsal kurgudan, olaydan ve sorundan bağımsızmış gibi yapay bir “bilgi toplayıcısı” olarak kurgulayan geleneksel bilimsel araştırmalar çerçevesinden bakıldığında bu araştırmanın verilerinin “nesnelliğini” sorgulamak mümkündür. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır ki, araştırmacıları değerlerden, toplumsal sorunlardan bağımsız “bilgi avcıları” olarak kodlamanın bizzat kendisi, araştırmacı-katılımcı

arasındaki ilişkiye zarar vermesinden ötürü sağlıklı bilgiye ulaşmanın önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Bununla beraber, böyle bir araştırmacı kurgusu çerçevesinde “nesnel” olduğu söylenen araştırmacının ulaştığı verilerin, aslında hangi kabuller ve yaklaşımlar çerçevesinde elde edildiği gizli kalır ve bu durum, ulaşılan verilerin güvenilirliği hakkında şüphe uyandırır. Nitekim araştırmacıların sordukları sorular ve yöntemleri bir yana, çalışmak için konu seçme süreçleri bile içlerinde buldukları toplumsal değerler, sorunlar ve durumlardan kaynaklanmaktadır (Clough ve Nutbrown, 2002). Yazılan her yazının, yapılan her araştırmanın aslında araştırdığı konudan çok araştırmacı ve yazarın perspektifi hakkında bilgi sunduğu artık geniş kabul görünürken, aslında araştırmacıların kendi konularını araştırmalarında açık etmeleri, araştırmaların ve bilimsel çalışmaların güvenilirliğini ve nesnelliğini arttıracak etkiye sahiptir (Letherby, 2003).

-I-

*“Boynu eğri gezmektense
Kurda kuzu vermektense
Zalime sen demektense
Dimdik asi olmak güzel”*

**TEKEL işçisi Mehmet Bengü'nün
'Namelere' adlı kitabından.**

Gündelik hayatta söylenmesi kaba, kötü, olumsuz ya da sakıncalı görülen kelimeler yerine zaman zaman örtmece sözcükler kullanıldığı olur. Böylece anlam değişmez, anlatılmak istenen her ne ise yine açıkça anlaşılır, ancak bu türden sözcükler kullanılarak algılamayı değiştirmeye yönelik bir anlatım gerçekleştirilir. Diyelim Türkçede “ölmek” yerine kullanılan birçok örtmece sözcük vardır: Günü dolmak, ömür defterini kapatmak, vadesi dolmak, adres değiştirmek, ahrete intikal etmek, dünyasını değiştirmek, dünyaya veda etmek, ebediyete geçmek, can borcunu ödemek, ruhunu teslim etmek, dünyaya gözlerini kapamak, toprak olmak, son nefesini vermek, yaşamını yitirmek/kaybetmek gibi. Bu tür bir kullanım gündelik hayatta kullanıldığında pek bir sorun oluşturmayabilir, zira korku ve kaygı gibi duyguları önlemeye yönelik olduklarından edebiyatçılarca “güzel adlandırma” olarak bile adlandırılır. Lakin ezen-ezilen, iktidar olan-tabii olan ya da sömüren-sömürülen ilişkileri söz konusu olduğunda bu tür kullanımlar daha önemli başka bir işleve sahiptir ki, o da aldatma ve yanıltmacadan başka bir şey değildir. Zira bu durumda daha çok tahakkümü/sömürüyü maskeleyen ya da daha zararsız ve nötr bir görünüm verme işlevini üstlenir. Böylece güzel adlandırma amacından

çok tahakküm altında olanın algısını bütünüyle değiştirmeye yönelik bir yanıltmacaya olanak sağlar. Örneğin metalara yapılacak zamlar için “fiyat ayarlaması”, cezaevi operasyonları için “hayata dönüş operasyonu”, savaş yerine “barış hareketi”, soykırım yerine “etnik temizlik” demek böylesi bir algı değişimini sağlamaya yönelik söylemler olarak değerlendirilebilir. Bu türden söylemler birçok kişiye rahatsızlık verebilecek bir faaliyete ya da olguya daha yumuşak bir görüntü vermek, daha kabul edilebilir kılmak, daha şirin görünmek, daha da önemlisi meşruluk kazandırmak adına hakim olanlar tarafından kamusal söyleme dahil edilir. Böylece tahakkümün birçok nahos olgusu maskelenir ve onlara zararsız ya da steril görünüm verme rolünü yerine getirirler. Örtmeceler, özellikle zor kullanımını gizlemek için tasarlanmışlardır (Scott, 1990: 87). Bunun günümüzde karşımıza çıkan en güzel örnekleri, giderek değişen ve genellikle çalışanların çıkarlarına uygun olmayan çalışma biçimlerinin ve emekçilerin işyerinde kontrol edilmesi yöntemlerinin genellikle “esnek çalışma koşulları”, “toplam kalite yönetimi”, “kalite çemberleri”, “performansa dayalı ücretlendirme” gibi söylemlerle kamusal söyleme sokulmuş olmasıdır.

Bu noktada ezilenlerin/tabii olanların direnişlerini analiz edebilmek açısından önemli olabilecek başka bir tartışma başlatmak olanaklıdır. Zira ezilenlerin bu türden söylemlere ve örtmece kullanımlara bütünüyle kandığı/inandığı, bunları sorgusuz ve sualsiz olarak benimsediği meselesi tartışmalıdır, çünkü belki bazı kullanımlarda bunu açıkça görmek mümkün olmaz, ama bazı durumlarda bu türden örtmece kullanımların aslında gerçekte olanın üstünü örttüğü herkes için pek açıktır. Tıpkı zamma “fiyat ayarlaması”, faize “kar payı” denmesi örneklerinde olduğu gibi, altında yatanın aslında başka bir şey olduğu hemen hemen herkes tarafından bilinen örtmece kullanımlar vardır. Çoğu durumda ezilenler ya da tabii olanlar bu tür söylemlerin aslında kendi çıkarlarına olmadığı, daha doğrusu kendilerini aldatmaya yönelik bir girişim olduğunun farkındadır. Tam da bu noktada özellikle toplumsal hareketler konusunda çalışanlarca yanıt aranan önemli bir başka problem ortaya çıkar: Ezilenler/tabii olanlar kendi çıkarlarının zarara uğradığının farkındaysalar neden buna boyun eğmeye devam ederler? Neden ayaklanıp itiraz etmezler? Bu türden sorunlar özellikle sınıf bilinci ve sınıf hareketi analizleri açısından oldukça tartışmalı olmakla birlikte çoğunlukla bir yanlış bilinç ile açıklanmaya çalışılır: Mistifikasyon ya da baskının bir sonucu olarak tabii olanlar gerçek çıkarlarının farkında olmazlar, ya da farkında olsalar bile bunu kabullenirler, daha doğrusu içselleştirir ve böylece benimserler.² Bu yanıtlardan bütünüyle farklı bir yorum getiren Scott’ın bakış açısı anılmaya

²Bu türden yanıtlar Tilly, 1991’de tartışılmaktadır.

değerdir. Ona göre tabi olanların çoğunluğu hakim olanın normlarını içselleştirdiğinden ya da bunların farkında olmadığından dolayı değil fakat bir gözetim, ödüllendirme ve cezalandırma yapısı onlar için boyun eğmeyi makul ve ihtiyat gereği bir durum haline getirdiği içindir ki tabi olanlar bu normlara boyun eğmeler (Scott, 1990: 261 ve Scott, 1985). Diğer şeylerin yanında bu tür bir yorum ile savunulan şey, aslında tabi olanların/ezilenlerin hemen hemen bütününe çoğu zaman tahakkümün/sömürünün farkında olduğudur, kısacası, ezilenler neyin ne olduğunu gayet iyi görürler.³ Buna karşılık her zaman açık, aleni bir biçimde direniş sergilemezler, sergileyemezler, zira bir cezalandırma sistemi de söz konusudur. Fakat gündelik ya da anlık sayılabilecek bir direniş geliştirmeleri de her an mümkündür. Diyelim yoksul ve aç olduğu için bir marketten birkaç küçük şey çalan bir işsiz, çalıştığı işyerinin kurallarına uymayı reddeden bir işçi, okuldan kaçan ve ders dinlemek yerine kaynatmaya çalışan bir öğrenci, işyerine sürekli geç giden bir memur, aslında gizli de olsa bir direniş gerçekleştiriyor demektir. Ne var ki tam da bu noktada felsefede uzun yıllardır tartışılan ama oldukça önemli başka bir problem ortaya çıkar: Eğer hiçbir canlı duymazsa ormanda bir taşın yuvarlanması herhangi bir ses çıkarır mı? Daha doğrusu, Berkeley'in vurguladığı biçimde sorarsak, var olmak algılanmak mıdır? Konumuz açısından bu soruyu politik bir duruma dönüştürüp şu biçimde yeniden sormak mümkün: Bir direnişin gerçekten direniş olabilmesi için hakim olanlar tarafından onun direniş olarak kabul edilmesi/algılanması gerekir mi? Eğer bu soruya verilecek yanıt evet ise, ezilenlerin yaptıkları herhangi bir eylemin/davranışın hakim olanlar tarafından direniş olarak kabul edilmesinin yolları nelerdir?

Şimdi yukarıda bahsedilen iktidarlar tarafından gerçeğin üzerini örtmek için kullanılan ve kamusal söyleme dahil edilen örtmeceleri yeniden hatırlayalım. Bu türden örtmece kullanımlara karşı bir direnişin geliştirilmesi, gizli ya da hedefi belirli olmayan tavırlarla gerçekleştirildiğinde (yukarıdaki verdiğimiz hırsız, kurallara uymayan işçi, okuldan kaçan öğrenci ya da işine geç giden memur örneklerinde olduğu gibi) bunların iktidarlar ya da hakim olanlar tarafından direniş olarak algılanmayacağı pek açıktır. Bunlar ya birer suç ya da sapkınlık olarak damgalanacaktır. Direnişin de ancak var olan

---

³Bu yazı çerçevesinde tartışmamakla beraber Scott'ın yorumunun hem Marksist yanlış bilinç hem de Gramsci'nin kullandığı anlamda hegemonya kavramlarına önemli bir eleştiri olduğunu belirtmek gerek. Dolayısıyla Scott'a göre gerçekliğin çarpıtılmış bir biçimi ya da hegemonik bir söylemle aldatılmış bir insan kitlesi yoktur ortada, herkes (tabi olan-hakim olan) rol yapar ve herkes herkesin rol yapmakta olduğunun farkındadır. Hakim olanlar güçlü, tabi olanlar itaatkar rolünü oynayarak örtük bir savaş içerisine girerler aslında.

sistemin kurallarına göre bir direniş olabileceği düşünülürse herhangi bir soruna kamusal olarak itiraz edilmediği sürece hakim olanların kamusal bilgi üzerindeki tekeli tabi olanlar tarafından kamusal olarak kabul edilmiş olur. Ayakta kalmasına izin verildiği müddetçe de bu örtmece kullanımlar kamusal tanım olarak kalacaktır (Scott, 1990: 88). Yani yukarıdaki örnekler birer direniş örneği olarak kabul edilirse bu durumda her türlü bireysel tavır/karşı çıkış direniş olarak nitelenmek zorundadır ki aslında bu, iktidara ya da hakim olanlara bir rahatsızlık vermeyecektir, hatta zaman zaman sistemin işleyişi açısından gerekli olan bir takım kuralların meşrulaşmasına bile neden olabilir. Bu nedenle tabi olanlar ya da ezilenler de kendi karşı söylemlerini kamusal söyleme sokmaya çalışacaklardır, hatta sokmaları gerekir.⁴ Sonuçta tek tek yoksul ve aç insanların marketten bir şeyler çalması ya da tek tek öğrencilerin zaman zaman okul kurallarına uymayı reddetmesi başka bir şey, ama yoksulların bir araya gelip marketi yağmalayarak para ödemededen çekip gitmesi ya da öğrencilerin hep beraber okul kurallarına uymayı reddetmesi bambaşka bir şeydir ve anlam ve algı bu durumda bütünüyle değişecektir. İkinci durumda yapılan şey tahakküm ilişkisinin doğrudan doğruya kendisine yöneltilmiş açık bir tehdit içerir, çünkü bu durumda tahakküm düzeni ihlal edilmektedir. İşte TEKEL işçilerinin ilk başarısı burada yatar: Öncelikle iktidar tarafından kullanılan ve kamusal kullanıma sokulan bu türden örtmece kavramlara kamusal bir itiraz geliştirdikleri ve bu kullanımı medya dahil olmak üzere birçok tahakküm aracına benimsetme başarısını gösterdikleri için. Türkiye’de dahil olmak üzere tüm dünyada neoliberal dalga ile emek hareketinin parça parça bölünmüş olduğu bir dönemde⁵ neredeyse yirmi yıldan beri böylesi bir

⁴Burada Miliband ile tartışmasında Poulantzas’ın ileri sürdüğü düşünceleri anmak gerekir. Poulantzas’a göre Miliband somut olgulardan hareket etmekte ancak bu somut olguları epistemolojik alanı değiştirmeksizin, yani burjuva epistemolojisinin kavramlarıyla ele almakta ve somut olguları bu burjuva kavramların karşısına koymaktadır. Oysa Poulantzas’a göre bu kavramlara başka bir sorunsalın paralel kavramlarıyla hücum etmek gereklidir. Dolayısıyla bu yeni kavramlar aracılığıyla eski kavramlar somut olgular ile yüzleştirilebilir. Zira bir teorik sorunsalı çürütmek, bu sorunsalda kullanılan kavramları somut olgularla karşılaştırarak yapılamaz, olsa olsa başka bir teorik sorunsal ile ona karşı çıkılabilir (bkz. Poulantzas, 1969). Bu çalışma açısından bu yaklaşımın önemi, tıpkı Poulantzas’ın da vurguladığı gibi, herhangi bir itirazın kamusal alanda egemen olan söylemle değil fakat itiraz edenin kendi talepleri çerçevesinde yaratılmış bir söylemin/dilin kamusallaştırılmasıyla başarılı olabileceğini göstermesinde yatar.

⁵Neoliberal politikalarla birlikte emek hareketinin nasıl bölündüğüne ilişkin örnekler için, bkz. Boito, 1998. TEKEL işçilerine destek amacıyla 26 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleştirilmek istenen 1 günlük genel grevin yapılamaması da Türkiye’de emek hareketinin bölünmüşlüğünün en önemli göstergesi olarak düşünülebilir.

kamusal direniş yapılamamıştı ve bu, TEKEL işçilerinin en önemli başarılarından biri olarak değerlendirilebilir. Zira TEKEL işçileri, ezilenler olarak değişen çalışma koşullarını, TEKEL mücadelesine Manisa’da katılan bir erkek işçinin kullandığı kelimelerle belirtirsek “kölelik koşulları”, “ücretli kölelik”, “sefalet ücreti” gibi negatif tanımlamalarla ifade ederek tıpkı hakim olanların yaptığı gibi kendi söylemlerini kamusal söyleme soktular. Ancak çok önemli bir farkla: İşçilerin kamusallaştırdığı yeni tanımlamalar bu kavramlarda gizlenen sömürü ilişkisini açıkça gözler önüne serme işlevini gördü. Böylece sadece işçi sınıfının hala aktif bir özne olabileceğini göstermekle kalmadı, diğer ezilen/tabii olan gruplara da yol gösterici oldu. Bu önemlidir, çünkü bu türden söylemler açık bir biçimde ilan edildiği zaman işçiler kendi iddialarının diğer ezilenler/tabii olanlar tarafından da paylaşıldığını anlayabilirler ki, bu tam da Marx ve Engels’in vurguladığı türden “işçilerin giderek genişleyen birliğini” oluşturmalarının yolunu açabilir. Bu çerçevede egemenlerin politika, ekonomi ve yaşamın tüm sosyal yönleri üzerinde yarattığı fikirler serisi aracılığıyla kurduğu hegemonyanın yıkılmasının ve işçi sınıfının kendi karşı hegemonyasını kurabilmesinin ancak işçi sınıfının kendi fikirlerini kamusal olarak ilan etmesiyle mümkün olduğu söylenebilir ve TEKEL işçilerinin kısa eylem sürecinde kısmen de olsa bunu yapabildiği görülmektedir.

TEKEL işçileri iktidar tarafından kullanılan örtmece sözcüklerin algıları değiştirmesini engelledikleri ve kendi kullanımlarını toplu olarak kamuya ilan ettikleri müddetçe de iktidarın daha fazla tepkisini çekmişlerdir zira TEKEL işçileri, gücü elinde bulunduranların çıkarına işleyen hegemonyadaki çatlakları kapatmaya yönelik bu örtmece sözcükleri yerinden söküp o çatlakları kamu oyuna gösterebilmeyi başarmışlardır. Her türlü iktidarın, ezilenlerin/tabii olanların bir araya gelmesinden, toplanmasından ,alternatif bir kamusal söylem oluşturmasından, hegemonyanın bütünlüğü ve mutlaklığından şüpheler uyanmasından doğal olarak korku duyduğu, kendisini tehdit edilmiş olarak gördüğü düşünülürse TEKEL işçilerinin mücadelesinin tepki çekmesi bir sürpriz değildir. TEKEL eylemleri sırasında Bülent Arınç’ın söyledikleri de bu yargıyı doğrular niteliktedir:

Ben, toplumsal muhalefetin genişlemesinden, büyümesinden, bir cephe haline gelip sokaklara çıkmasından memnun değilim. Bir siyasi iktidar bundan memnun olmaz. Parlatmanın içindeki siyasi partilerin eleştirisi veya bizi yıpratmasına biz gülüp geçiyoruz. Çünkü hiç etkili değiller ama karşıımızdaki muhalefet sokağa çıkar da bunun içerisinde hanım kardeşlerimiz, gençler, onların yavruları çıkar ve bunlar üzerinden

iktidar yıpratılmaya çalışıyorsa ben bir siyasetçi olarak bundan çekinirim, endişe ederim.⁶

Ayrıca yalnızlık mutlak tabiyetin ilk koşulu olduğundan (Foucault, 1992: 298) ezilenlerin bir araya gelmesi istenmez, genellikle hakim olanın doğrudan doğruya kendisinden izin alınmadığı müddetçe hoş karşılanmaz, işyerinde bile dinlenme zamanlarında işçileri birbirinden ayrı tutmaya ve yalnızlaştırmaya yönelik uygulamalar devreye sokulur, yaramazlık yapan çocuk tek başına bir odaya kapatılır, eve hapsedilen kadın yalnızlaştırıldığı için tabi olur, hapse atılan adam tek başına hücreye atılır, F tipi cezaevleri bu anlayışla geliştirilmiştir. TEKEL işçilerinin yaptığı gibi bir araya toplanarak kamusal söyleme dahil olmak, yani yalnız başlarına bırakılmaya zorlanmalarının reddedilmesi, kendileri açısından hem cesaret verici bir şeydir hem de kendi kolektif güçlerini karşı tarafa gösterme olanağını sunmuştur. Samsunlu bir işçinin de dediği gibi, “*daha önceki eylemlerde birbirlerinden ayrılan işçiler şimdi bu son eylemde birleşmiş, bir kere birleştikten sonra da onları ayırmaya kalkmak güç*” olmuştur. Buna karşılık iktidarın bir yanıtı da mutlaka olacaktır: Önce kolluk güçlerini kullanarak TEKEL direnişi kırılmaya çalışılır, fakat bu yeterli olmaz, hatta bu müdahale işçileri daha fazla bir araya getirir. Bu anlamda TEKEL işçilerinin Ankara’ya geldikleri gün şiddetli polis saldırısına maruz kalmaları, kendi deyimleriyle işçiler için bir “miladi” işaret etmektedir. İşçilerin deyişiyle “Gandhi vari”, “bir dal bile kırmadıkları” eylemlerinin güvenlik güçlerinin sert müdahalesi ile karşılanması işçilerin kararlılığını arttırır. Bu durumu Adıyaman’lı bir kadın işçi şöyle dile getiriyor: “*Baştan umutsuzdum şimdi iyi gidiyor. Arkadaşlar götüremez diye düşündük ama hükümet vurdukça sanki buradaki işçiler daha canlanıyor, hızlanıyorlar. O suyu fıskırttıktan sonra hem halkta hem işçilerde hırslanma ve birbirlerine tutunma var. İki arkadaş yan yana geldiğinde mesela bir Muşluyla hiç tanımadığım halde ekmeğimi bölüşebiliyorum. Kuvayi milliye gibi, Atatürk’ün bir dönem yaptığı gibi. Halk nasıl kenetlendiyse öyle*”.

Zor kullanmak, hedeflenenin aksine, işçilerin birliğini arttırdığı, eylemlerine ve taleplerine bir kez daha kamuoyunda meşruluk kazandırdığında, iktidar bu sefer de işçileri ve eylemlerini lekelemeye yönelik bir söylem oluşturur. Eylem devam ettikçe iktidar, bir taraftan işçilerin arasında provokatörlerin var olduğunu yaymaya, diğer taraftan da işçilerin zaten çok yüksek maaş aldıklarını, çalışmayıp yattıklarını, hak etmediklerini, tüyü bitmemiş yetimin hakkını yediklerini dillendirmeye başlar. Hatta o kadar ileriye gidilir ki, işçilerin içindeki başörtülü kadınların aslında işçi olmadıkları

⁶Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, <http://www.byegm.gov.tr/yayinicerikarsiv>, 18.01.2010.

bile dillendirilir. Burada asıl amacın direnişi marjinalleştirerek ezilen/tabii olan diğer insanların gözündeki meşruiyetini azaltmak olduğu düşünülebilir. TEKEL işçilerinin başarısı gerek örtmece sözcüklerin kamusal kullanımının gerekse bu türden lekeleme biçimlerine önemli bir itiraz geliştirmiş olmalarında yatar.

Eylemleri boyunca bir taraftan hakları için mücadele edip bir taraftan iktidarı geri adım atmaya zorlarken, genellikle kendisine biat edilmesini isteyen iktidara karşı kamusal bir itirazın getirdiği bireysel tatmin ve memnuniyet ise işçiler açısından elbette ki bu işin başka bir yanıdır. Bu açıdan bakıldığında TEKEL işçilerinin 78 günlük eylemleri henüz sona ermediği zamanlarda bile kazandıklarını hissetmeleri tesadüf olmasa gerek. Zira, konuştuğumuz TEKEL işçileri, Türkiye’de uzun yıllardır görülmemiş bir mücadelenin baş aktörleri olduklarının, “uyuyan Türkiye’yi uyandırdıklarının”, bir çoğu mücadele etmeyi burada öğrendiği halde mücadele tarihine geçtiklerinin farkındalar. Bolu çadırından bir kadın işçi mücadelelerini “yıllar sonra çocuklarımız, torunlarımız diyecek ki zamanında anne babalarımız hakları için bizim için sokaklara dökülmüşler” sözleriyle anlatırken pek haklıdır. Başka bir işçi de benzer fikirler ileri sürmektedir: “Ben ben olarak değil, genel olarak düşünüyorum. Kazanırsak Türkiye’de bir düğüm çözülür. İnsanların güveni gelir. TEKEL sigara fabrikası, nasıl 80’lerde mücadele vardı onu konuşuyorsunuz, çocuklarımız torunlarımızda 2010 yılında tekelciler mücadele edip haklarını almışlar derler. Örnek alırlar”.

-II-

“Aşklar olmadan aşk olmaz; köy eşrafı ve çalışanlar olmadan da riayet olmaz. Ve ne zaman bir takım insanlar (paylaşılan) ortak deneyimlerin sonucu olarak aralarındaki çıkarların özdeşliğini, çıkarları kendilerinininkinden başka (ve genellikle karşı) olanlara göre duyumsar ve ifade ederlerse o zaman sınıf oluşur”.

E. P. Thompson
İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu

Ezilen ya da tabii olanların iktidarlara karşı giriştikleri her pratiğin kendileri açısından bir öğrenme süreci olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak pratik bir faaliyet içerisinde bulunan bir işçinin bu pratiği süresince ne öğrendiğini ve ne derecede öğrendiğini saptamaz bir biçimde ölçmek elbette ki olanaklı olmadığı gibi bunu ölçmeye kalkmak da bir o kadar anlamsızdır. Zira

sınıf bilinci ölçülebilir bir değer olmaktan çok değişim ve gelişimi süreç içerisinde kavranabilen bir olgudur ancak (Bulut, 2010: 122). Ama derecesi ölçülemese bile bu pratik sayesinde ve süresince giderek daha fazla radikalleşecekleri tahmin edilebilir. Zira işçi sınıfının kendine özgü bilme ve görme biçimleri vardır ve işçiler de diğer tüm sınıflar gibi dünyayı kendi perspektiflerinden görür (Bourdieu, 1995: 31). Sadece birkaç örnekten yola çıkarak buna ilişkin saptamalarda bulunmak belki mümkün olabilir.

Sınıf bilinci ile siyasal bilinç birbirlerinden farklı olmakla birlikte birbirlerini destekleyen iki uğraktır. Ama bunların düzeyleri elbette ki farklı olacaktır. TEKEL işçileri örneğinde düşünersek güvencesiz çalıştırmanın iktidarın kendi tercihlerinden kaynaklandığını, önceki iktidarların şimdikinden daha iyi olduğunu söylemek bir şeydir; tüm iktidarların aslında aynı tutuma sahip olduğunu, güvencesiz çalıştırmanın da bu nedenle uygulandığını söylemek başka şeydir; güvencesiz çalıştırmanın kapitalist sistemin işleyişi gereği uygulanmaya çalışıldığını, bu nedenle işçilerin çıkarına olmamasına rağmen bu uygulamadan çıkar sağlayacak olanların yararına uygulandığını, bu nedenle de esas sorunun kapitalizm olduğunu söylemek tamamen bambaşka bir şeydir. Bunların her biri de farklı bir bilinç durumuna işaret eder. Ve bir bilinç durumundan diğerine geçilmesi bütünüyle pratikle, yani ezilenlerin toplu olarak giriştikleri bir pratikle ilgili bir sorundur. Ancak bunlar sınıf bilincinin birer aşaması olarak değil fakat sınıf bilincinin farklı tonları olarak algılanmalıdır, zira sınıf oluşumu içerisinde bu tonlar eş zamanlı olarak mevcut olabilir (Özuğurlu, 2010: 56).

En genel çerçevesiyle TEKEL işçileri kendilerini emekçi sınıfın bir parçası saymalarına rağmen, “karşı tarafı” bir sınıf ya da bu “karşı tarafın” çabalarını kolektif ve planlı bir eylem olarak görmeyip daha çok bireylerin ve kimi grupların tekil bir “zulmü” olarak görmektedirler. Kimi TEKEL işçisine göre Başbakanın ya da Cumhurbaşkanı’nın “vicdani” olsa, ya da TEKEL fabrikaları “insafli” Türk iş adamlarına satılsa, “*başımızda vatanını milletini düşünen bir parti olsa*” işçiler bu kötü duruma düşmeyebilirdi. Buna karşılık özelleştirmeyi ve güvencesiz çalışma koşullarını her ne kadar birilerinin insafıyla ilişkilendirse de, içlerine kimi dahil edeceklerini tam netleştiremedikleri bir “zenginler” gurubunun olduğunu ve eylemleri boyunca aslında bu “zenginlere” karşı mücadele etmeyi öğrendiklerini söylemeleri önemlidir. İşçilerin yoğun olarak vurgu yaptığı bu zengin-fakir ayrımı geleneksel kültürün uzantısı olarak görülen bir toplumsal eşitsizlik algısına işaret etmektedir (Akşit, 1985).

Dolayısıyla 78 günlük ortak bir deneyim sürecini yaşayan TEKEL işçilerinin bu süreçte farklı bir bilinç durumuna geçtikleri, bir takım şeyleri deneyimleyerek öğrendikleri düşünülebilir. Bu, Bitlis’ten gelen bir işçinin söylediklerinde de açıkça görülmektedir: “*Daha önce Televizyonda bir eylem*

haberi görsem deliler mi bunlar derdim, şimdi biliyorum ki bir dertleri yoksa kimse eylem yapmaz”. Aynı çadırdan bir başka kadın işçi arkadaşını destekleyerek şunları söylüyor: “Ben mesela geçen hafta eve gittim, televizyonu açtım. Önceden böyle eylem haberi falan olsa derdim ki bunların derdi ne, hiç ilgimi çekmezdi, hatta haber olunca hemen kanalı değiştiriverirdim. Şimdi dikkatli dinliyorum, bir derdi var. Kiminki olursa bakıyorum, sadece TEKEL işçilerinin eylemlerine bakmıyorum”. Bu anlamda, Williams’ın (1991: 4) da vurguladığı gibi insan dışında bir takım yapıların gücüne ya da soyut bir belirleyici bilince dayalı ideoloji anlayışı yerine, belirlemenin temelini insanın kendi faaliyetlerine dayandırmak daha anlamlı olacaktır. Tokat’tan katılan bir erkek işçinin söyledikleri de bu çerçevede değerlendirilebilir: “Biz aslında işçi haklarını da yeni öğreniyoruz. Nasıl mücadele verilir, slogan atmaya bilmiyorduk. Bu özelleştirme ne zaman kapımıza geldi, o zaman öğrendik. Slogan atmaya korkuyorduk, utanıyorduk. Kapımıza gelen (sol eğilimli bir gazetenin adını vererek) ... gazetesinden gelenler oldu, kapımızdan kovaladılar, ben değil aslında. Bizle röportaj yapmaya gelen bizi uyarmaya gelen insanları, arkadaşlarımız komünist diye terörist diye kovaladı. Ama değiştiler. Eskiden komünistler burada ayrımcılık yapıyor diyen insanlar şimdi öyle şeyleri okuyor”.

TEKEL işçileri belki kendi sorunlarını bütün bir sistemin işleyişine bağlayacak bir biçimde radikalleşmemişlerdir. Her ne olursa olsun, bundan sonra harçlara karşı çıkan öğrencilere, yürüyüş yapan kamu çalışanlarına ve buna benzer eylem türlerine bakışlarının farklılaşması bile bu eylem sürecinin etkisini gösterir. Dolayısıyla bu eylemle birlikte ortaya çıkmıştır ki sınıf bilinci pratik içerisinde oluşan ve gelişen bir olgudur ve TEKEL işçilerinde bu oluşumun adımları izlenebilir. En azından kendilerinin sömürülen ve ezilen bir sınıfın üyesi olduklarını öğrenme sürecinin bu direnişle birlikte başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Direnişteki TEKEL işçilerinin ikinci kazanımları tam da budur. Yine de, bilincin tek belirleyenin yaşadığı deneyim olmayacağını vurgulamak gerekir. Üretim sürecindeki hiyerarşik ilişkiler başta olmak üzere işyeri dışında girilen toplumsal ilişkiler, kültürel değerler, gündelik yaşam pratikleri sınıf bilincinin şekillenmesinde önemli etkenler arasındadır (Lockwood, 1975: 21).

Diğer taraftan bu işçilerin çoğunluğunun geçmişte AKP iktidarını desteklemiş olması bunun önemini daha fazla artırır. Bundan sonra var olan iktidara aynı desteği sağlayıp sağlamayacaklarını bilmiyoruz, ancak burada önemli olan, sisteme tamamen uyum sağlamış, daha doğrusu iktidarın ideolojik hegemonyasını benimsemiş olduğu düşünülen kişilerin zaman zaman sistem için en tehlikeli kişiler olabileceğinin ortaya çıkmasıdır. Çünkü burada tabii olanların, iktidar tarafından kendilerine telkin edilen ideoloji ile iktidarın tutum ve uygulamaları arasında keskin bir çelişkiyi gözlemlemeleri olanağı ortaya

çıkar. Tıpkı sosyalist sistemi en çok eleştirenlerin yine sosyalistler olması gibi, zira teori ile pratik arasındaki ilişki arasında ortaya çıkan çelişki ve uyumsuzlukları en iyi onlar göreceklerdir. TEKEL işçilerinin durumu da böyle ele alınabilir: İktidarı desteklemiş olmalarına rağmen bu iktidarın İslam'a dayalı eşitlik ve adalet söylemlerinin gerçek pratikle büyük bir çelişki içerdiğini düşünmektedirler. Bu durumda bir ideolojik söyleme angaje olmuş birisinin aynı zamanda o ideolojik söyleme karşı en önemli tehdidi de oluşturabileceği söylenebilir. Örneğin Samsun'dan bir işçi, birçok arkadaşı gibi "*kendisinin de (burada iktidara yakın bir gazetenin adını vererek) ..... gazetesine abone olduğunu ama şimdi en çok kendisinin kızdığını*" söylüyor olan bitene, hele ki aboneliği olduğu gazetede işçilerin çok yüksek maaşlar aldıkları yazıldıktan sonra. Hayatlarının çeşitli zamanlarında İslami cemaatlerin içinde yer almış kimi TEKEL işçilerinde ise büyük bir hayal kırıklığını takip eden kafa karışıklığı ve dönüşümün izlerini sürmek mümkün. Uzun yıllarını TEKEL'de işçi olarak geçirmiş iki Manisalı işçi, İslami cemaatlerle ilişkilendiklerini ancak eylem için Ankara'ya geldikten sonra bir takım ihtiyaçları için bu cemaatin kapısını çaldıkları zaman sudan sebeplerle geri çevrildiklerini anlatıyorlar büyük bir kalp kırıklığı içinde ve ekliyorlar, "*şimdi görüyoruz kim bizim destekçimiz, kim ezilenin yanında*". Çoğu TEKEL işçisine göre TEKEL eylem alanı "kimin kim olduğunu" anlamak için adeta bir laboratuvar olmuştur, burada, yani eylem alanında ve süresince kimin kimden yana olduğu, kimin hangi safta olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda TEKEL işçilerinin AKP iktidarını desteklemiş olması ve arkasından bu iktidara karşı büyük bir direniş gerçekleştirmesi hiç de şaşırtıcı gelmemelidir. Bu, sistemin kendi hegemonyasını kabul ettirdiğini düşündüğü insanlardan da korkması gerektiğini gösterir (Scott, 1990: 154) zira var olan hegemonyanın duvarlarının çatlakların, hegemonyanın üzerinde en iyi işlediği toplumsal özneler için bile bir an meselesidir. Dolayısıyla eylemin kendisinden ve işçilerin bu eylemdeki deneyimleri aracılığıyla öğrendiklerinden yola çıkarak sınıf bilinci tartışmalarına ilişkin yanlış bilinç ve hegemonya kavramlarının da yeniden gözden geçirilmesinde fayda olduğu söylenebilir.

Bu konuda son bir noktayı da vurgulamak yerinde olabilir. İşçi sınıfı kültürü ve bilincinin yapısı toplumun diğer kültürel özellikleriyle ilişkili olarak gelişmektedir. Bu nedenle Türkiye'deki işçiler, örneğin bir taraftan liberal ekonomik politikalar ya da sosyal politikalar konusunda var olan sisteme karşı ve sol bir tavır geliştirebilirken diğer taraftan sağ-muhafazakar ya da İslamcı-muhafazakar partilere de destek verebilmektedir. Bu, işçilerin herhangi bir bilince ya da sınıf kültürüne sahip olmadığını göstermez, sadece sınıf bilincinin her ülkenin ekonomik, siyasal ve kültürel yapısıyla yakından bağlantılı olduğunu gösterir. Bu durumda örneğin herhangi bir kültürel gelenek, aynı zamanda sınıf çatışmasının alanı olarak da ortaya çıkabilir:

Demek ki görenek, her iki sosyal sınıf için aynı anlamı taşıyan sabit bir şey değildir. Tam aksine, onun tanımı sınıfsal konuma bağlı olarak büyük ölçüde değişkendir ve bunun bir sonucu olarak da uzlaşmanın değil, çatışmanın bir aracı olmuştur (Thompson, 2006: 139).

-III-

“Bazen işçiler zafer kazanırlar, ama yalnızca bir zaman için. Onların kavgalarının gerçek meyvesi bu dolaysız sonuçta değil, işçilerin giderek genişleyen birliğinde yatar.”

Marx-Engels
Komünist Manifesto

Çoğu kişi için işçi olmanın anlamı ya da işçi dendiğinde aklına gelen, bir işçi olması dolayısıyla emeği sömürülen ve aldığı ücret dolayısıyla da yoksul olduğu düşünülen bir insandan başka bir şey değildir. Oysa işçi olmanın anlamını sadece bununla sınırlandırmak birçok şeyi dışarıda bırakacaktır. İşçilerin, gündelik hayatta varlıklılarca kendisine çoğu zaman selam bile verilmeyen, evine gelen misafire bir şey ikram edemediğinde onuru kırılan, çocuğunu okuldan alıp para kazanması için onu bir işe vermek zorunda kalan, okula giden çocuğuna harçlık veremeyen, onun ihtiyaçlarını yeterince karşılayamadığı için umutsuzluğa düşen, ihtiyaçlarını karşılamak için başkasından borç istediğinde boyun bükme zorunda kalan, borçları yüzünden icraya verilen, çocuğunu güzel bir düğünle evlendiremeyen, şehirde işçiler için ayrılmış ve genellikle merkezden uzak mahallelerde oturan ve belki de şehir merkezini hiç görmemiş olan bir grup olduğunu anladığımızda ise işçi olmak hakkında artık daha fazla şey söylüyoruz demektir. Zira işçi olmanın kültürel anlamının gündelik hayattaki karşılığıdır yukarıda örneklerini verdiğimiz olaylar. Kapitalist sistemin işçiler üzerindeki baskısı gündelik hayatta bu türden pratiklerle yaşanır. Dolayısıyla işçi, sadece emeği sömürülen ve işyerinde sürekli kontrol edilen bir kişi değil ama gündelik hayatta da maruz kaldığı şeyler yüzünden onuru kırılan bir kişidir aynı zamanda. Nitekim insan onuruna yönelik kendi hakaret ve yaralama rutinini üretmeyen hiçbir tahakküm sistemi yoktur (Scott, 1990: 67; Scott, 1985).

Tam da bu noktada iktidarın TEKEL işçileri için söylediklerini bir daha hatırlamak gerekebilir: Yata yata para kazanmak, yetim hakkı yiyor olmak, hak etmeden yüksek maaş almak vb. Üstelik bütün bunların kamu önünde aleni bir biçimde yapıldığını düşünürsek işçiler için bu türden söylemlerin onur kırıcı

ağırlığı daha da artar. Kaldı ki, hali hazırda güvenceli, sigortalı ve sendikali çalışırken güvencesiz, düşük ücretli ve örgütlenmenin doğrudan doğruya yasaklandığı bir çalışma ilişkisine maruz bırakılmak istenmeleri TEKEL işçileri için zaten yeterince olumsuz bir durumdur. Bu tür bir politika karşısında insanın kendisini korumaya çalışması kırılan onuru tamir etmesinin neredeyse tek yoludur. Kaldı ki gerek ailesi gerekse yakın çevresinin kendisinden beklediği şey tam da budur. Bu nedenle TEKEL işçilerinin başladıkları eylemi ağız birliği etmişcesine “*onurlarını tamir etmeden*” bitirmeyeceklerini söylemeleri tesadüf değildir. Bazı TEKEL işçileri için ise eylemin kendisi bireysel hayatlarında da bir ölüm kalım davası haline gelmiş durumdadır, tıpkı İzmirli bir işçinin dediği gibi: “*Buraya gelmeden önce evime şöyle bir baktım, masa, sandalye duvarlar aynı olacak ama ben geri döndüğüm zaman bir zafer ile göreceğim hepsini*”. Bir başka işçi ise en çok ailesine ve özellikle kızına “*gördünüz mü ben kazandım, direnişim kazandı*” demek istediğini vurguluyor, mücadelesinin meyvesiyle evine dönmek en büyük isteği zira. İşte gündelik ilişkiler çerçevesinde TEKEL işçilerinin direnişinin anlamı, iktidarın tahakkümü ile kırılan onurlarını yeniden tamir etmeye girişmelerinde yatmaktadır.

Ne var ki bu noktada işçiler, Hegel’in düello analizinde bahsettiği türden bir varoluşsal ikileme karşılaşılabileceklerdir. Herhangi bir kişi, onurunun zedelendiğini düşündüğü için başka birini düelloya davet eder. Özür dilenmesini talep eder ve bu yapılmazsa kendi onuru ölümüne bir düello ile kurtulabilir ancak. Düelloyu kimin kazandığı aslında pek de önemli değildir, burada asıl önemli olan ve kırılan onuru onaran şey karşısındakini düelloya davet ederek meydan okumuş olmaktır. Düelloya davet eden kaybetse bile onurunu korumak için yaşamını ortaya koymaya hazır olduğunu göstermiş olduğundan aslında paradoksal olarak kazanmış olur, zira diğer türlü onurunu da koruyamayacak ve asıl o zaman ölmüş olacaktır. Kendisinin onurunu kırana meydan okuyarak onurunu korumuştur. TEKEL işçileri açısından buradaki ikilem de tıpatıp buna benzer: İtibarlarını korumak ve haklarını almak için iktidara karşı bir araya gelmişler ve onu düelloya davet etmişlerdir, öyle ki, “ölmek var dönmek yok” sloganında ifadesini bulduğu gibi tıpkı bir düello mantığıyla. Bundan sonra yenilip yenilmedikleri, haklarını alıp alamadıkları pek önemli değildir, daha doğrusu sonuç aslında değişmez, ister yensinler ister yenilsinler, ister haklarını alsınlar ister almasınlar, TEKEL işçileri iktidara karşı gerekirse kendi hayatlarını ortaya koyabileceklerini göstermiş, böylece tahakküm karşısında kendi onurlarını tamir etmiş ve bu nedenle de hali hazırda kazanmışlardır zaten.

Sonuç Yerine

Bu çalışmada TEKEL işçileriyle yapılan görüşmeler, TEKEL işçilerinin eyleminden üç önemli sonucun çıkarılabileceğini göstermektedir. Bunlardan birincisi, TEKEL eyleminin, egemen sınıfların kamusal alandaki hegemonik söylemini yıkararak kendi söylemlerini kamusallaştırmasının ve böylelikle de kısa bir süre için de olsa burjuva kamularından farklı bir *proleter kamusal alan* (bkz. Negt ve Kluge, 1993) yaratabilmelerinin olanaklarını ve sınırlarını göstermiş olmasıdır. Dolayısıyla bu tür eylemler burjuva kamusal alanından farklı ve alternatif kamusal alanlar yaratılabileceğinin göstergeleri olarak okunabilir. İkinci önemli nokta, yanlış bilinç ve hegemonya sorununa ilişkindir. Yukarıdaki birinci sonuç ile beraber düşünüldüğünde TEKEL işçilerinin eylemi, insanların tümüyle bir yanlış bilinç içerisinde olduğuna ya da egemenlerin hegemonya aracılığıyla toplumun dört bir yanını kuşattığına ilişkin görüşlerin bir kez daha gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Zira insanlar, bütünleştikleri düşünülen siyasal/toplumsal fikirlere karşı da güçlü tepkiler geliştirebilmektedir. Hem yanlış bilinç nosyonunun hem de hegemonyanın sınırlarını çizebilmemize yarayan bu durum, bize aynı zamanda mutlak ve bütünlüklü olarak algılanan hegemonyada çatlakların bulunduğunu ve çoğu zaman bu çatlaklardan ötürü toplumsal öznelerin hegemonyayı her boyutuyla kabullenmediğini göstermektedir. Toplumsal özneler ve hegemonya arasındaki bu ilişki toplumsal hareketliliklerin bütünlüklü olarak anlaşılabilmesi için elzemdir. Üçüncüsü, TEKEL işçilerinin eylemlerinin, sonucu ne olursa olsun, işçi mücadelesinin şu ya da bu biçimde işçilerin birliğine hizmet ettiğini göstermesinde yatar. Bu anlamda TEKEL eyleminde elde edilen sonuçtan öte, eylemin kendisinin bundan sonra gelişecek sınıf mücadelelerine neler katabileceği ve işçileri nasıl bir araya getirebileceği üzerine düşünmek yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Akşit, Bahattin (1985), *Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme*, (Ankara: Turhan Kitabevi).
- Boito, Armando Junior ve Laura Randall (1998), “Neoliberal Hegemony and Unionism in Brazil”, *Latin American Perspectives*, 25/1.
- Bourdieu, Pierre (1995), *Pratik Nedenler*, (İstanbul: Kesit Yayınları).
- Bulut, Gökhan (2010), “Direnişin ‘Bilinç’ ile İmtihanı”, *TEKEL Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi* içinde, (Ankara: Nota Bene Yayınları).
- Clough, Peter and Nutbrown, Cathy (2002), *A Student’s Guide to Methodology : Justifying Enquiry*. Los Angeles, (London: Sage).

- Foucault, Michel. (1992), *Hapishanenin Doğuşu*, (Ankara: İmge Yayınları.) (çev. Mehmet Ali Kılıçbay).
- Letherby, Gayle (2003), *Feminist Research in Theory and Practice*, Buckingham, (Philadelphia: Open University Press).
- Lockwood, Dawid (1975), "Sources of Variation in Working-Class Images of Society", *Working Class Images of Society* içinde, Martin Bulmer (der.), (Roudledge & Keagan Paul, London).
- Mason, Jennfier (2002), *Qualitative Researching*, (London: Sage Publications).
- Mason, Paul (2010), *Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek*, (çev.: Gözde Orhan-Mehmet Ertan), (İstanbul: Yordam Yayınları).
- Negt, Oskar – Kluge, Ann (1993), *Public Sphere and Experience*, (Minneapolis: University of Minnesota Press).
- Oakley, Ann (1981), "Interviewing Women: a Contradiction in Terms", *Doing Feminist Research* içinde, H. Roberts (der.), London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Özügürlü, Metin (2010), "TEKEL Direnişi: Sınıflar Mücadelesi Üzerine Anımsamalar", *TEKEL Direnişinin Işığında Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi* içinde, (Ankara: Nota Bene Yayınları).
- Poulantzas, Nicos (1969), "The Problem of the Capitalist State", *New Left Review*, 1/58.
- Scott, James C. (1985), *Weapons of the Weak, Everyday Forms of Peasant Resistance*, (New Haven: Yale University Pres).
- Scott, James C. (1990), *Tahakküm ve Direniş Sanatları*, (çev. Alev. Türker), (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).
- Thompson, Edward Palmer (2006), *Avam ve Görenek*, (İstanbul: Birikim Yayınları).
- Tilly, Charles (1991), "Domination, Resistance, Compliance... Discourse", *Sociological Forum*, 6/3.
- Williams, Raymond (1991), "Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory", *Rethinking Popular Culture: Contemporary Perspectives in Cultural Studies* içinde, Chandra Mukerji ve Michael Schudson, (der.), London: University of California Press.